

MÁRIA IMRICOVÁ

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta,
Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Katedra slovenského jazyka

Funkčnosť juristických textov v inštitucionálnom a neinštitucionálnom diskurze

Fungovanie každého právneho štátu je založené na existencii pravidiel regulujúcich správanie sa spoločnosti a sankcií nastupujúcich pri nedodržiavaní či porušovaní týchto pravidiel. Aby štát fungoval, mali by tí, ktorých správanie sa normuje, tieto pravidlá poznať. Slovensko túto nevyhnutnosť zabezpečuje tak, že zákony a iné všeobecne záväzné normy publikované v Zbierke zákonov SR musia byť prístupné na každom obecnom úrade. Z toho nevyhnutne plynie záver, že adresát právnych textov sa chápe veľmi široko a že tieto texty nie sú určené len právnikom. Bezproblémovosť akéhokoľvek typu diskurzu závisí od existencie a fungovania troch zložiek: *recipient*, *percipient* a *komunikačný kanál*. Percipientom v komunikácii štátu s regulovanou societou by mali byť jednotliví členovia spoločnosti. Občan je však z hľadiska zákonodarcu len potenciálny adresát. „Zákonodarca musí dodržiavať iste preskripcie pri kódovaní textov zákonov. Nie vždy sa mu to darí: priepustnosť komunikačného kanálu sa znižuje vinou nezvládnutého, napätia medzi odbornými obsahmi ako predmetu komunikácie na jednej strane a požadovanou zrozumiteľnosťou pre všetkých na druhej strane“ [Abrahámová 1993: 13–22]. Ak má byť text regulujúci činnosť fyzickej či právnickej osoby funkčný, mal by mu regulovaný subjekt rozumieť. Pre závažnú funkciu legislatívnych textov je nevyhnutné poukázať na komunikačnú situáciu, ktorú možno charakterizovať takto: na jednej strane je recipient (zákonodarca) so svojím komunikačným zámerom a stratégiou niečo regulovať, stanoviť pre nejaké konanie pravidlá. Na druhej strane je percipient (občan, fyzická či právnická osoba), ktorý očakáva užitočnú a preňho relevantnú informáciu. Funkciu média, prostredníctvom ktorého vstupujú do vzťahu, plní legislatívny text, pričom normotvorca nie je vždy schopný pri tvorbe textu plniť všeobecné zásady textovej výstavby (teda formálne členenie vnútornej štruktúry) či všeobecnú požiadavku

priezračnosti a ostrosti termínu a nevolí také jazykové prostriedky, ktoré by uľahčili dekódovanie a percepciu textu, čo je problematické najmä v sémantickej zložke. Na druhej strane percipient nedisponuje rovnakou pragmatickou kompetenciou a skúsenosťami, dôsledkom je vznik komunikačnej bariéry. Zákonodarca však nehľadá cestu (ako je to pri iných typoch textov), ako zabezpečiť pochopenie textu, a aby dosiahol účinok textu, t.j. vplýval na právne vedomie a sociálne správanie sa občanov, spolieha sa na sankcionovanie, ktoré má zaručiť účinnosť týchto direktívnych textov. A tak sa zdá, že jedinými adresátmi právnych textov sú ľudia s právnickým vzdelaním. Sám zákonodarca si uvedomuje, že väčšina adresátov noriem im nerozumie. Fiktívnu zrozumiteľnosť právnych textov potvrdzuje napríklad tým, že stanovuje povinné právne zastúpenie alebo poučenie o procesných právach a povinnostiach [porov. Abrahámová 1993: 13–22].

Právne texty majú dve závažné funkcie: regulatívnu a komunikatívnu (informačnú). Z regulatívnej funkcie vyplýva požiadavka jednoznačnosti a presnosti. Presnosť jazyka má presne vyjadriť obsah regulácie, jej podmienky a dôsledky. Pod informačnou funkciou sa rozumie sprostredkovanie informácií o požadovanom alebo nedovolenom správaní sa. Je preto nevyhnutne spojená so zrozumiteľnosťou. Bez splnenia tejto podmienky nemôže byť splnená ani regulatívna funkcia [porov. Holländer 1995–1996].

Texty zákonov sú tvorené s cieľom normovať, určovať správanie sa subjektov v najrozličnejších spoločenských situáciách. „Zákon má upravovať v príslušnej oblasti všetky základné spoločenské vzťahy. Musí byť zrozumiteľný, prehľadne usporiadaný a stručný v tom zmysle, že má obsahovať len ustanovenia s normatívnym obsahom“ [Legislatívne pravidlá tvorby zákonov, čl. 4. ods. 1]. „V zákone sa musí dbať na jazykovú správnosť, štylistickú primeranosť a všeobecnú zrozumiteľnosť textu (§ 68 ods. 2 zákona o rokovacom poriadku). Nemožno používať slová alebo slovné spojenia, ktoré nezodpovedajú kodifikovanej podobe štátneho jazyka“ [Legislatívne pravidlá tvorby zákonov, čl. 4. ods. 3].

Právne texty sú vysoko formalizované útvary majúce svoje syntaktické a lexikálne špecifiká. Najvýraznejším je vetná stavba ovplyvnená princípmi striktnej objektívnosti, presnosti a informatívnosti. Veta právneho textu má špecifickú stavbu a využíva gramatický (morfologický a syntaktický) aparát kvantitatívne, funkčne i sémanticky odlišne od nenormatívnych textov. Špecifické (logické) funkcie konjunkcií vyplývajúce z princípu jednoznačnosti (pri oprave vetosledu či spájacieho prvku by mohlo dôjsť k logickej chybe či zmene podstaty paragrafu) môžu ovplyvniť problematickejšie vnímanie právneho textu percipientmi bez právneho vzdelania. Každá veta v zákone predstavuje na malom priestore kondenzovanú situáciu a jej riešenie a zároveň sa každá veta môže v aplikačnej právnej praxi využiť samostatne, preto v nej musí byť v malom počte viet opísaná regulovaná situácia (aj s možnými spresňujúcimi okolnosťami), samotná regulácia, teda práva či povinnosti z nej vyplývajúce, prípadne aj sankcie pri nedodržaní danej

regulácie. V uvedenom opise je zreteľná trichotomická štruktúra právnej normy (hypotéza, dispozícia a sankcia), ktorú sa najzreteľnejšie prejavuje v implikácii. Je preto prirodzené, že v právnom texte dominuje implikačný vzťah. Implikácia je zložitejšia (molekulárna) logická relácia, ktorá vyžaduje zložité logické myšlienkové operácie. Je to vzťah medzi výrokmi, z ktorých jeden je výsledkom druhého: ak A, tak B. Z hľadiska sémantiky v implikácii rozlišujeme dva deje: podmienený a podmieňujúci. V terminológii logiky ide o tri členy implikácie: antecedent, konzekvent a logická spojka [Cmorej 2001]. Frekvencia výskytu implikačných operátorov v právnom texte teda vyplýva z povahy právnych predpisov, pretože určujú podmienky, pri akých platí či neplatí istá okolnosť. Rozmanitosť foriem implikačných operátorov vyplýva z potreby spresniť časové, vecné, kvantitatívne, modálne okolnosti podmienky. Dôležité je, aby sa jednotlivé typy implikačných operátorov využívali ustálené a zabezpečovali istotu interpretácie často jemných a krehkých vzťahových súvislostí a odtienkov. Väčšina viet slovenských noriem má tak podobu podmienkového súvetia, pričom formálne vyjadrenie implikácie predstavuje základná podmienková spojka *ak*, často v jazyku používaná v korelovannej dvojici *ak – tak*. Napriek tomu, že korelovaná spojka zreteľnejšie člení vzťah dvoch dejov, keďže jedna časť (spojka *ak*) je v jednej vete a druhá časť v podobe odkazovacieho zámena priamo poukazuje na konzekvent, čím signalizuje druhý dej, v texte zákonov sa nepoužíva (v skúmanom texte sa odkazovací výraz *tak* v podmienke nevyskytol ani raz [!]). Sme presvedčení o tom, že z hľadiska prehľadnosti implikačných súvetí je vhodnejšie prioritne používať korelované dvojice využívané v bežnom (prirodzenom) jazyku, pretože transparentnejšie členia súvetie, čo sa vo formuláciách právnych noriem ukazuje markantne.

Okrem syntaktických špecifik treba spomenúť opakujúce sa terminologické problémy v právnej oblasti. Navyše, termíny sa cez aplikačné texty akými sú úradné dokumenty a vyhlášky dostávajú k bežným používateľom, pričom sa stáva, že niektoré vychádzajú jednak zo subštandardnej vrstvy slovnej zásoby slovenčiny (napr. *vada*, *bezvadný stav*, *prehlásenie*, *vyslúchnutý*, *vyčlenený*, *doporučovať*, *horeuvedený*, *jednanie*, *dožiadať*, *ohliadka* a pod.), jednak sú to viacslovné termíny, ktoré sú súčasťou väčších celkov, no z ich sémanticko-syntaktickej štruktúry význam nevyplýva, na ich pochopenie sú potrebné dodatočné (spravidla právnickým štúdiom získavané) informácie (napr. *domáhať sa uspokojenia pohľadávky z predmetu záložného práva*, *začína plynúť premlčacia doba za rok po poistnej udalosti*, *môže sa od preukazu plnomocenstvom upustiť*, *prejav vôle sa môže stať výslovne*, *viazaný z konania*, *namietať premlčanie* atď.).

Legislatívny text vplýva na text úradného dokumentu (a nielen naň) a úradný dokument na fungovanie jazyka bežného používateľa. Text zákona sa totiž musí do dokumentu citovať aj s prípadnými jazykovými nedostatkami, a to aj vtedy, keď si ich citujúci uvedomuje a vie o nich. Pre komplikovanú vetnú stavbu a v bežnom jazyku nepoužívané alebo v inom význame požívané lexémy je

právny text náročný. Mnohé vety treba čítať opakovane, s vopred určenou predstavou o predpokladanom obsahu. Komunikačné bariéry sú pre laika väčšinou neprekonateľné i napriek tomu, že administratívno-právne texty sú z lexikálneho a syntaktického hľadiska veľmi blízke bežnému jazyku. Občan, poznajúc dorozumievací kód (jazyk) a význam jednotlivých slov, je po prečítaní právnej normy či administratívno-právneho dokumentu bezradný: rozumel slová, no nerozumel výpoveď. Zdá sa, že skutočnými adresátmi týchto textov sú najmä jedinci s právnickým vzdelaním [porov. Abrahámová 1997: 498–504].

Cieľ presne vyjadriť vzťahy a súvislosti faktov je doménou tvorby právnych textov. Súčasný stav a existujúci stereotyp sa vypracúval po desaťročia a ľudia s právnym vzdelaním ich zmysel poznajú (mali by poznať). Ak sa v tomto smere v zákone vyskytne nejasnosť, nepresnosť, je možný niekoľkoraký výklad (a neraz oprávnený, keďže to výsledné znenie danej vety pripúšťa). Dynamika je príznačná pre všetky oblasti spoločnosti, čo sa nevyhnutne prejavuje i v jazyku, a teda aj v jazyku právnych textov. Slovenské legislatívne texty sú v niektorých prípadoch skostnatelé, petrifikujú sa v nich neživé lexikálne výrazy a štruktúry, ktoré spôsobujú pri ich percepcii ľuďom bez právnického vzdelania ťažkosti. Potenciál prirodzeného jazyka je obrovský, umožňuje pokryť všetky požiadavky používateľov na presné vyjadrovanie najrozmanitejších životných situácií. Jazyk legislatívnych textov sa obmedzením využitia jazykových prostriedkov ochudobňuje, niekedy na úkor porozumenia reálnym (nie ideálnym) používateľom jazyka. Nazdávame sa, že je nevyhnutný systematickejší záujem lingvistov o v súčasnosti v značnej kvantite produkované texty (vrátane prekladov európskych právnych noriem).

Literatúra

- Abrahámová E. [1993], *K problematike legislatívneho textu z lingvistického hľadiska*, „Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae“, Tomus XV, Univerzita Komenského, Bratislava.
- Abrahámová E. [1997], *Interpretačné postupy v práve*, „Právny obzor“, roč. 80.
- Cmorej P. [2001], *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*, Iris, Bratislava.
- Holländer P. [1995–1996], *Paradox právneho jazyka*, „Kultúra slova“, č. 6.
- Imrichová M. [2004], *Jazyk právnych textov*, [w:] M. Imrichová (red.), *Slovenčina na začiatku 21. storočia*, Prešovská univerzita, Prešov.
- Imrichová M. [2012], *Implikácia v právnom texte*, [w:] J. Kesselová (red.), *Epištoly o jazyku a jazykovede*. Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou organizovaná pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Františka Ruščáka, CSc., dňa 23.11.2011, Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove, Prešovská univerzita, Prešov.
- Kořenský J. [1995], *Tvorba právnych predpisů a komunikativní problémy jejich uplatňování*, „Slovo a slovesnost“, roč. 56.
- Kořenský J., Cvrček F., Novák F. [1999], *Juristická a lingvistická analýza právnych textů*, Academia, Praha.

Valová K. [2000], *Právny jazyk*, „Právny obzor“, roč. 83, č. 1.

Štúdiá vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0273/13. Interdisciplinárna analýza jazyka právnych textov.

Zákony II/2004 [2004], Poradca, Žilina.

Zbierka zákonov [1997], č. 19. *Legislatívne pravidlá tvorby zákonov (schválené uznesením Národnej rady Slovenskej republiky 18.12.1996, č. 519).*